

ALGUNHAS APORTACIÓNS Ó DICCIONARIO NA REAL ACADEMIA GALEGA-INSTITUTO DA LINGUA GALEGA

PEDRO BENAVENTE JAREÑO

A lexicografía galega, dende o seu inicio, caracterízase por un aumento constante do volume de voces. Cada diccionario acolle os anteriores e engádelles palabras novas rexistradas polo colector.

É sorprendente que o ILGA, organismo universitario que reuniu o máis inxente ficheiro lexicográfico galego, saia agora cun Diccionario notablemente inferior en número de entradas ós existentes no mercado. Sorprende incluso que se chame hiperbolicamente *Diccionario da Lingua Galega*, cando lle acae mellor *Diccionario Escolar Galego* ou *Diccionario Elemental Galego*.

Esta sorprendente redución do número de entradas, cando se dispón de tal tesouro lexicográfico nos propios arquivos, revela na miña opinión precisamente un talante científico distinto. O ILGA non parece ter présa por chegar a un Diccionario en varios tomos ou por competir no mercado cun volume, senón por realizar unha criba do material do que dispón eliminando palabras pantasma, americanismos ou mesmo angolanismos que a obsesión polo volume introduciu noutros dictionarios existentes no mercado.

Nestes últimos catro anos por inesperada afección deume por ler atentamente moita lexicografía galega e asómbreme a riqueza léxica do galego. Por poñer un só exemplo, o campo semántico da vaca, como teremos ocasión de demostrar, achégase el só ás 9.000 voces se contamos-las variantes dialectais. O problema do lexicógrafo galego está menos no volume de voces que no criterio de selección.

Porque nisto está para min a novidade e o mérito do traballo do ILGA. Recollendo o facho que deixara esmorece-lo Diccionario inacabado da Academia (fanado na voz *cativo*), e a parte inédita do de Eladio Rodríguez, preocúpase non só polo que se di senón tamén polo que se debe dicir. É dicir, é crítico. Isto explica que o ILGA avance a paso de boi, pero poñendo o pé onde pisa o boi, en terra firme.

O ILGA representa por esta solidez científica o futuro galego estándar, ó que se lle engade agora a conxunción coa RAG, da que ambos saen beneficiados, aínda que máis ela ca el.

Un pequeno reparo entre paréntese. Non somos poucos os que encontramos voces que normativamente cambiaron en relación ás *Normas* de 1982 e botamos a faltar un prólogo que as advirta e xustifique as razóns do cambio.

Pero volvamos ó noso asunto. Hai unha nova técnica lexicográfica neste *Diccionario* que, como dixen, é xusto e de razón que un agradeza e que seguramente dará os seus froitos en *Diccionarios* de maior volume.

E agradézollo con feitos. A miña contribución ó traballo do ILGA consiste en facer luz sobre unha eiva de case tódolos dicionarios do mundo que facilmente pode subsanarse neste momento excepcional e constituínte da lexicografía galega.

Os dicionarios fanos "os de letras", pero non son cousa exclusiva deles. Aínda que tan só sexa porque moitas veces sómo-los "de ciencias" os que imos consulta-lo seu contido. Pero o feito é que parece que están feitos por eles e para eles. E para un de letras pode ser válido dicir que tal planta ou animal é da mesma familia que tal outro (abella e avespa, por exemplo), se por familia entenden un grupo de plantas ou animais máis ou menos semellantes, pero para un de ciencias o significado da palabra *familia* implica outras cousas máis precisas. Xa non creo que para ninguén dea igual que un alacrán sexa un insecto ou un arácnido, pero para un de ciencias ler isto supón un arrepío, como ler que un protón está cargado negativamente.

Hai veces nas que o emprego correcto destas clasificacións taxonómicas evitarían explicacións innecesarias e rodeas inútiles. Temos un exemplo claro na voz *Araña*: "*Animal con esqueleto exterior e patas articuladas que...*", cando bastaría dicir "artrópodo que..." ou, como é máis habitual, "animal artrópodo que...".

Imos vendo xa os obxectivos do meu traballo: colocar no seu sitio palabras que en bioloxía implican unha clasificación taxonómica concreta e que na linguaxe común son moito máis vagas. E segundo, corrixi-lo que, ó meu entender, son erros de concepto.

O outro obxectivo é máis amplo pois atinxe ó criterio que parece seguirse na redacción das explicacións de moitas das voces deste dicionario. Son moitas as palabras que están definidas dunha forma tan pouco rigorosa que parecen querer situar ó lector a un nivel de menor de idade e cun coñecemento léxico e práctico mínimo; son moitas as veces que se cae no infantilismo nas definicións, na imprecisión da linguaxe, no uso de palabras comodíns, de uso común na lin-

guaxe vulgar ou coloquial pero que non teñen cabida nun diccionario que busque o prestixio de se converter en desfacedor de dúbidas e fixador de conceptos.

Calquera de nós emprega normalmente a dicotomía entre plantas e animais cando está a falar dun ser vivo. Na linguaxe vulgar, unha alga, un cogomelo ou un lique son plantas, calquera ser microscópico é un microbio e poucos fan diferencias entre a cuncha e as valvas dos moluscos. Pero un diccionario, e máis aínda este e neste momento ademais, non pode caer nestas xeneralizacións. Incurrería no risco de prolongar e fomenta-lo erro.

¿Para que se consulta un diccionario? Se é para ver como se escribe tal ou cal palabra ou para saber se pode ou non empregarse nun contexto determinado, pode atoparse cumprida resposta neste diccionario, se é que aparece pois é tan escaso de voces que o seu título parece hiperbólico. Se é para saber que significa tal palabra, que se descoñece, ou para saber *exactamente* que significa estotra que un xa coñece pero da que ten certas reservas ou da que busca saber máis, as dificultades son obvias. Neste último caso é cando se ve a necesidade de ser máis rigoroso nas explicacións. Un exemplo é calquera dos nomes de peixes e plantas, nos que é máis que probable que, se a calquera se lle pon diante a definición aillada, non sabería a que animal ou planta corresponde.

E con isto enlazamos cunha das miñas teimas. ¿Para cando se incluírá na definición das voces correspondentes ós seres vivos o nome científico do que se trata? Facelo así daría exactitude á definición, rigor científico á cita, imposibilita confusións e engade unha faceta didáctica da que hoxe en día carecen tódolos dicionarios que eu coñezo. É doado facelo en moitos casos, pois na maior parte dos seres vivos superiores un nome común corresponde a unha soa especie. Noutros este nome común abarca a varias especies pero adoita haber unha que é a especie tipo. E hai outros nos que non sucede así, como acontece con algún ser vivo superior e con moitos invertebrados e pequenas plantas; neste caso haberá que aproximarse o máis posible sinalando o xénero ó que pertencen, a familia ou a clase taxonómica que corresponde. Non é tan difícil. Cómpre te-la decisión de facelo e consulta-las mil e unha guías que calquera ten á súa disposición.

Na farturenta riqueza léxica do galego, o primeiro traballo normativizador parece ser escoller unha voz normativa entre tanta fartura e o segundo incorpora-lo caudal de tecnicismos que modernicen o galego. O ILGA fixo un xigantesco esforzo na primeira tarefa pero, en vista deste Diccionario, non fixo outro tanto na definición dos tecnicismos. Ese gran esforzo por decidir entre variantes dialectais ou

entre representacións gráficas non parece corresponderse por un esforzo equivalente na definición de voces técnicas non tradicionais na lexicografía galega.

Fóra de min a intención de menosprecia-lo traballo dos dicionaristas. Canto máis leo dicionarios e vocabularios máis difícil me parece facelos. É coñecido o exemplo da dificultade de definir que é unha escaleira de caracol sen utiliza-las mans. A dificultade é aínda maior se queremos "*Determinar de maneira clara e exacta o significado dunha palabra, o carácter dunha persoa ou a natureza dunha cousa*", que é o significado (neste dicionario) da palabra **Definir**. O meritorio dun dicionario non é só explicar unha palabra de tal xeito que se perciba "*sen posibilidade de confusión con outra cousa*" (ver voz **Definido**), senón facelo de modo que a persoa que vai consulta-lo dicionario quite algo positivo, peche o libro sabendo algo máis e con máis claridade e precisión nas súas concepcións.

A miña intención é aportar un punto de vista diferente ó estrictamente lingüístico. E, de paso, suxerir ós "de letras" que beban en fontes "de ciencias" cando se poñan a definir voces "técnicas"; para iso hai guías de abondo, dicionarios técnicos e mesmo libros de texto escritos por profesionais da materia e da ensinanza. E non esquezamos publicacións periódicas de marcada intención didáctica, dirixidas ó público en xeral (non a especialistas) e dun valor práctico incuestionable. Como tal o suplemento "La Voz de la escuela", publicado no diario La Voz de Galicia.

Así que pasarei ós comentarios que me suxiren algunhas das voces recollidas no dicionario. A fórmula que sigo é reproducirla definición ou a parte da definición que contén o erro ou a parte que merece o comentario e a continuación presenta-las explicacións ou comentarios que me suxire o contido da definición.

Abadexo: "*Peixe que pertence ó mesmo xénero có bacallao...*".

A verdade é que son parecidos pero non son do mesmo xénero (dando á palabra xénero o seu significado taxonómico). O abadexo é o *Pollachius pollachius* mentres que o bacallao é o *Gadus morrhua*. Para quen descoñeza o valor destas fórmulas indicaremos que o abadexo pertence ó xénero *Pollachius* especie *pollachius* e o bacallao ó xénero *Gadus* especie *morrhua*.

Abella: "*Insecto con ás...*".

Os insectos, como pode verse na voz *Insecto* neste mesmo dicionario, caracterízanse, entre outras cousas, por teren "*dúas antenas*,

seis patas e as máis das veces ás". Efectivamente, hai insectos sen ás, pero son, con moito, os menos, numérica e significativamente. Por iso, incluí-la presenza de ás na descrición das abellas é unha redundancia innecesaria, semellante á que suporía describir, como tal, o can como mamífero con patas, a bubela como ave con ás ou a sardiña como peixe con escamas. Quero dicir que a presenza dun elemento determinado, característica dun grupo taxonómico dado, non debería incluírse na definición. Pero a natureza é imprevisible e chea de excepcións, polo que non é inusual que ese elemento característico falte nun determinado animal ou subgrupo. É neste caso cando sería obrigado sinala-la ausencia de ás, como tal na descrición do *piollo* ou da *pulga*, onde, por certo, non se menciona que sexa un insecto áptero.

O mesmo acontece coa segunda acepción de *Abellón*: "Insecto con ás semellante á abella...". Tamén se observa esta redundancia noutros casos, como **Formiga**: "*Pequeno insecto... provisto de antenas...*".

Acacia: "*Arbore da mesma especie cá mimosa...*".

En bioloxía o concepto de especie é máis restrinxido do que usualmente empregamos. Pode dicirse que a acacia pertence á mesma familia cá mimosa (que quizais foi o que quixo dici-lo autor) e tamén ó mesmo xénero, pero nunca á mesma especie. De acacias, hai varias especies diferentes: a acacia de madeira negra (*Acacia melanoxylon*), a acacia de folla azul (*A. longifolia*), a *A. retinoides*, etc. A mimosa é outra árbore emparentada estreitamente con elas: *Acacia dealbata*, pero é unha especie diferente.

Como era de esperar, o mesmo erro cométese ó defini-la **Mimosa**: "*Arbusto da mesma especie cá acacia...*".

Este será un dos moitos exemplos de definicións dubidasas por falta de incluír na definición o nome científico da planta ou do animal que se pretende definir.

Aguaia: "*Ave de rapina diurna, de grande forza e tamaño, pico curvo, garras fortes, vista aguzada e voo rápido*".

É este un bo exemplo do que dixemos ó primeiro sobre o significado das palabras *definido* e *definir*. A descrición que nos dan da águia pode trasladarse punto por punto case a calquera ave de rapina sendo o dato do seu gran tamaño o único que pode diferenciala. O peneireiro, o lagarteiro, etc. son todos aves de rapina, son diurnos, teñen o peteiro curvo e as garras fortes, a súa vista é aguzada e voan ra-

pidamente. A forza e o tamaño máis ou menos grandes son cousas relativas e non definitivas. Ver senón a definición e *Falcón*.

Alacrán: "*Insecto dotado de pulmóns e de abdome longo dividido en seis segmentos...*".

Craso erro taxonómico. O alacrán pertence á clase dos arácnidos, parella pero diferente da clase dos insectos. O mesmo erro na sistemática cométese na voz **Aguillón** ó incluí-lo alacrán entre os insectos: "*2. Pequeno órgano en forma de púa que levan no extremo do abdome algúns insectos como a abella, o alacrán ou a avéspora...*".

Dentro dos animais invertebrados hai un numerosísimo Phylum, o dos artrópodos (provistos de patas articuladas), que se divide en catro clases: insectos, arácnidos, crustáceos e miriápodos¹. A diferenza que máis interesa destacar neste intre é que os primeiros teñen tres pares de patas, os segundos catro, os terceiros cinco (como mínimo) e os últimos numerosos pares de patas (sempre máis de nove, chegando en casos a 173 pares de patas).

Alga: "*Planta que vive nas augas, tanto salgadas como doces, con clorofila, composta de unha ou moitas células*".

No comentario á voz **Fungo** (ó que remitimos ó lector) pode verse que, de acordo coa nova clasificación taxonómica dos seres vivos, as algas non pertencen ó reino vexetal ou das plantas, senón que forman un reino aparte, o dos Protoctistas ou Protistas. Convén dicir que as algas azuis pertencen a outro reino diferente.

Ameixa: "*Molusco con dúas cunchas ovais de cor variable...*".

Os moluscos son un grupo de animais invertebrados dotados dunha cuncha calcárea que protexe o corpo. Algúns téñena interna (coma a xiba, a lura, etc.) e os máis téñena externa, pero sempre teñen unha cuncha namais. O que acontece é que hai moluscos nos que a cuncha está dividida en dúas pezas articuladas, chamadas valvas (bivalvos), entre os que citaremos ó berberecho, ostra, mexillón, etc., mentres que outros teñen a cuncha formada por unha valva namais (univalvos), entre eles os caracois, as lapas, os caramuxos, etc. Mesmo hai moluscos que teñen a cuncha formada por oito pezas: os polioplacóforos (quitóns ou chitóns).

¹ Ademais dunha quinta clase, Rotracheata, duns poucos artrópodos arcaicos.

Isto, que queda claro na voz **cuncha**, onde se explica que é unha "cuberta dura dunha peza ou de dúas, articuladas por un lado" e no exemplo que se dá ("A cuncha dos berberechos", en singular), na voz **Caracol** ("Molusco que anda a rastro metido nunha cuncha...") ou na voz **Navalla** ("2. Molusco comestible de cuncha alongada..."), non parece estar tan claro cando se trata de definir **Berberecho**: "Molusco de dúas cunchas...", **Lapa**: "Molusco... dunha soa cuncha...", **Longueirón**: "Molusco... de cunchas alongadas", **Mexillón**: "Molusco... de cunchas de cor negra", **Ostra**: "Molusco... de dúas cunchas...". Tampouco na voz **Vieira**, polo que se deduce da definición².

Repito, a ameixa, o berberecho, o longueirón, o mexillón, a ostra e a vieira son moluscos bivalvos: cunha soa cuncha formada por dúas valvas. Outra cousa é que na linguaxe da rúa se empregue indistintamente o nome de cuncha para o conxunto das dúas pezas (quizais un deses casos de singular colectivo) como para designar a cada unha delas.

Amígdala: "Cada unha das dúas glándulas situadas a ámbolos lados da gorxa".

Non só estamos ante unha definición vaga na que en rigor había que incluí-las glándulas salivares, as glándulas sudoríparas que temos na parte anterior do pescozo (ver *Gorxa*), etc., senón que as famosas amígdalas nin sequera son glándulas. Son unhas masas de tecido linfoide situadas a ámbolos lados da farinx e na base da lingua.

Andoriña: "Paxaro pequeno de cor negra... As andoriñas fan os niños no beirado das casas".

Cométese aquí un erro moi habitual e que mesmo consagrou a poesía romántica con aquilo das andoriñas que volverán do teu balcón os seus niños a colgar. A andoriña común (*Hirundo rustica*) aniña nos sobrados, sobre as trabes, etc., e o seu niño é máis ou menos coma as doutras aves, en forma de cunca e abertos por riba. Por outra banda temos unha especie de aves semellantes, as chamadas andoriñas de cu branco, avións, birrios, etc. (*Delichon urbica*), que son as que aniñan nas beiras dos tellados, viven nas vilas e son moito máis coñecidas que aquelas; o seu niño é cerrado por riba e cun pequeno burato a un lado. Diferéncianse ademais pola color da mitra (parte posterior do lombo,

² Fálase aquí dunha cuncha, en singular, pero que interpretamos como a valva convexa, que é o símbolo dos peregrinos, onde se serven as vieiras e que se emprega de cinseiro.

antes do nacemento do rabo), branca na *D. urbica* e negra na *H. rustica* e por te-lo rabo máis gallado esta ca aquela.

Estes detalles diferenciadores non se mencionan nin aquí nin na voz *Birrio*, do que se di "*que ten o rabo dividido en dous gallos e que se alimenta de insectos*". Non só as dúas aves teñen o rabo en dous gallos e comen do mesmo prato senón que a que ten o rabo notablemente máis gallado é a andoriña e non o birrio.

Arroás: "*Mamífero de mar, da familia dos golfinhos, de cor gris escura, arredor de dous metros de longo e boca acabada en punta; abunda en Galicia e adoita causar danos na pesca*".

Convén ter presente a definición de **Golfinho:** "*Nome que se dá a distintas especies de mamíferos mariños que miden entre dous ou [sic] tres metros e teñen o rostro prolongado e acabado en punta*".

Vistas así xuntas cabe preguntarse quen daría diferenciado un golfinho dun arroás. Mesmo parece que estamos a falar de dous nomes para un mesmo animal cando non é así nin sequera debería dar esa impresión.

Partiremos da base de que todos estes animais pertencen á familia Delphinidae. Hai outros golfinhos da familia Stenidae, da que en Galicia só se ten identificada unha especie: o golfinho riscado (*Stenella coeruleoalba*). O arroás real, representante dese grupo de animais coñecidos popularmente como arroases, é o *Tursiops truncatus*. Semeλλantes pero de menor tamaño (2,10 m. o golfinho común e 3,5 m. o arroás real) son os golfinhos, representados polo golfinho común (*Delphinus delphis*), co fociño un pouco maior e moitos máis dentes que aqueles: 40-53 por hemimandíbula fronte a 18-26 do arroás real.

Aspirina: "*Medicamento en forma de pastilla que se utiliza para calma-la dor e baixa-la febre*".

Aínda que é posible que hoxe en día a palabra *aspirina* tomara o significado de medicamento en xeral, cunha acción terapéutica específica, cremos que é obrigado sinalar que a Aspirina é unha marca comercial rexistrada polo laboratorio Bayer dun composto a base de ácido acetilsalicílico, que é o principio activo da popular pastillina. Polo visto, a palabra procede do alemán *Aspirin*, nome rexistrado co que Bayer comercializa alí o medicamento.

E a título de anécdota, hai que lembrar que a Aspirina tamén se presenta comercialmente baixo a forma de supositorio.

Avespa: "*Insecto da mesma familia cá abella...*"

É obrigado puntualizar que non é así. As abellas (representadas pola *Apis mellifera*, aunque hai máis especies) pertencen á familia Apidae mentres que a avespa (representada pola *Vespula vulgaris*, pero tamén hai máis) pertencen á familia Vespidae.

Bacteria: "*Microbio de forma alongada ou esférica clasificado entre os vexetais*".

Veremos con máis detenemento na voz **Fungo** que na nova clasificación taxonómica dos seres vivos, as bacterias xa non se consideran dentro do reino vexetal senón do novo reino dos Monera.

Bazo: "*Víscera propia dos animais vertebrados situada á esquerda do estómago, que intervéen na formación dalgúns dos elementos do sangue e na destrucción doutros*".

Fundamentalmente o bazo é un órgano do sistema linfoide responsable da destrucción de microorganismos presentes en sangue, glóbulos sanguíneos danados física ou inmunitariamente e depósito duns elementos sanguíneos particulares: as plaquetas. A súa tarefa na formación de células sanguíneas remata ó redor do quinto mes de xestación (no home) e despois só se recupera nalgúns casos excepcionais (anemias, hemorrxias masivas, etc.).

Boi: "*3. Crustáceo mariño da familia doa caranguexos, de dez patas...*".

Na clasificación taxonómica que damos na voz **Crustáceo** non chegamos ó nivel de familia, pois o seu número é moi elevado e non nos aportaría alí nada novo, pero neste caso paga a pena facer un comentario. Cangrexo ou caranguexo non é o nome dunha familia á que pertenza o boi senón, como pode comprobarse na voz **Cangrexo**, é o nome xenérico de tódolos crustáceos braquiuros: aqueles que teñen o abdome moi reducido e repregado baixo o cefalotórax.

Respecto ó número de patas, remitímonos ás explicacións da voz **Crustáceo**.

Cabalo de mar: "*Peixe de esqueleto óseo externo...*".

Tódolos vertebrados, e os peixes entre eles, teñen esqueleto interno. Ningún ten esqueleto externo, que é cousa propia dos invertebrados. Agora ben, os Lofobranquios, entre os que se atopa o cabalo de mar, caracterízanse por estaren recubertos dunha coiraza exoes-

quelética formada por pezas en forma de aneis que, ás veces, bota tubérculos ou ramificacións cara ó exterior.

Cacho: "*Esqueleto externo, cubierta exterior dos crustáceos*".

O *cacho* é unha parte do esqueleto externo dos crustáceos, a que cobre o cefalotórax; así queda claramente afirmado na voz *Centola*. Debe quedar isto claro porque tamén as patas e o abdome están recubertas de esqueleto externo e ninguén o chamaría *cacho*. Ademais, só se aplica a algúns crustáceos, os chamados braquiuros (boi, centola, nécora, etc.) e ós grandes macruros (langosta e lumbrigante). ¿Quen chamaría *cacho* á rexión correspondente nun camarón ou nunha cigala?

Cágado: "*Cría de ra mentres ten rabo, respira polas branquias e está sen patas*".

Tódolos anfibios son animais de fecundación externa. A larva que nace dos ovos depositados na auga denomínase *cágado* e vai sufrir unha metamorfose pola cal perden o rabo, aparecen as patas, desaparecen as branquias e fórmanse os pulmóns, o que lles permitirá saír da auga. Este proceso non se dá só nas ras senón tamén nos sapos e nas pntegas (citados como representantes das distintas ordes dos anfibios).

Cairo: "*Dise do dente que acaba en punta, situado entre o último incisivo e a primeira moa*".

Esta é unha das moitas descrições antropomórficas: o home como unidade de referencia cósmico fixo crer que a terra non xiraba ó redor do sol senón que tódolos astros xiraban ó redor da terra. Neste caso, o home é o modelo e tódolos dentes cairos teñen que ser iguais ós do home. Tampouco isto é certo, aínda que acontece así na maior parte dos mamíferos (que é onde facemos estas distincións entre diferentes tipos de dentes). Na vaca, coma tal, os cairos son morfolóxica e fisioloxicamente iguais cós incisivos. A causa é que esa diferenza morfolóxica destes dentes obedece a unha adaptación funcional concreta: a alimentación a base de carne que esixe unhas pezas dentarias capaces de racha-las febras musculares. Nos herbívoros³ non é precisa esta función e polo tanto non se deu esta adaptación. Polo contrario, nos animais carnívoros (cánidos e félidos fundamentalmente) esta

³ Para sermos exactos, non é así en tódolos herbívoros: os camélidos teñen caninos enriba e embaixo, e moi diferentes dos incisivos.

adaptación é moito maior que no home e así teñen os caninos que teñen.

O mesmo cabe dicir das definicións dos sinónimos: *canino* e *canteiro*.

Capar: "*Privar a un animal ou persoa dos órganos de reprodución*".

Por utilizar un eufemismo dáse unha definición inexacta. O aparato uroxenital está formado por unha serie de órganos que cumpren funcións excretoras (aparato urinario) e reproductoras (aparato xenital). Neste último temos, fundamentalmente, os testículos e o pene, nos machos, e os ovarios, útero, vaxina e vulva, nas femias. Todos eles son "órganos de reprodución" pero os únicos que se eliminan son os testículos ou os ovarios. Primeira inconcreción. En segundo lugar, tanto en veterinaria como en medicina é posible, e faise así con relativa frecuencia, capar un animal ou esterilizar unha persoa (custa traballo emprega-la palabra *capar* aplicada a unha persoa, nós tamén temos dereito ó eufemismo) sen elimina-lo órgano: chega con interrompe-los seus conductos eferentes: a vasectomía e a ligadura de trompas, e en veterinaria a atrofia do cordón testicular.

A primeira observación cabe facela tamén á voz **Castrar** pero non a segunda, porque alí si que se especifica a posibilidade de "*Privar... dos órganos ou da capacidade de reprodución*". Claro que no caso de tratarse dunha femia o que se lle suprime é a capacidade de fecundación.

Carallo: "*Órgano xenial (sic) masculino*".

Esta si que é unha errata *xenial*, digna de figurar nas mellores antoloxías. Pero á marxe disto, volvemos caer na inconcreción por cousa do eufemismo pois nin é o único órgano do aparato xenital, nin ten como única función a reproductora.

Carballo: "*Arbore de folla perenne...*"

¡Vaiche boa! O carballo é unha das árbores máis representativas dos caducifolios. Váianse dar un paseo por unha carballeira en inverno a ver onde están as follas. Na voz **Perenne** daremos máis explicacións.

De tódolos xeitos, o erro aparece tamén noutros dicionarios consultados, como é o caso do *Diccionario de la Real Academia Espa-*

ñola⁴, polo que cremos merece unha maior explicación. O carballo pertence ó xénero *Quercus* e dentro deste xénero hai especies que si que teñen a folla perenne: a enciñeira (*Quercus ilex*), a sobreira (*Q. suber*) e a carrasca (*Q. coccifera*); hai máis especies de folla perenne pero que son raros en Galicia ou non se dan, como o *Q. canariensis* (cast. "Quejigo") ou o *Q. faginea* (cast. "Roble carrasqueño" ou "Rebollo"). Outros *Quercus* teñen a folla caduca, e dentro deles destacan, por ser máis coñecidos, o Carballo común (*Q. robur*), o Carballo negral ou Cerquiño (*Q. pyrenaica* = *Q. toza*), o Carballo albar (*Q. petraea*) e o Carballo americano ou vermello (*Q. rubra*); tamén hai outros *Quercus* de folla caduca que non enumeramos por non facer excesivamente longa a lista.

Por todo isto, debe quedar ben claro que o Carballo común ten a folla caduca (e, se non se especifican apelidos, hai que entender que ó falar do Carballo se está a falar do Carballo común). Menos mal que ninguén busca nun diccionario o significado da palabra Carballo, porque, se o fixera, fraco favor lle farían os autores.

Carqueixa: *C. boeira*: "Planta de familia diferente á anterior,... usada... como excelente alimento para o gando vacún, de onde lle vén o nome".

Para sermos exactos non é que esta carqueixa sexa un "excelente" alimento do gando vacún. A carqueixa utilízase para estimular o apetito do gando vacún e sabemos que se levan as vacas a onde medran as carqueixas cando teñen o fastío. Desta aplicación medicamentosa procede o nome.

Cemiterio: "Lugar onde se enterra ás persoas mortas".

¡Érache boa! ¿Non sería máis lóxico dicir *cadáveres*? Así o fan na voz **Fosa**. A mesma definición pode lerse en *Camposanto*.

Quizais conveña recoller aquí a distinción entre Cemiterio e Camposanto que se fai no Diccionario da RAE. Mentras que o primeiro é un "terreno descuberto... destinado a enterrar cadáveres", o segundo é o "cementerio de los católicos".

⁴ Roble: "Arbol de la familia de las fagáceas, que tiene... hojas perennes, casi sentadas...".

Chepa: "*Vulto grande de graxa que teñen certos animais no lombo, no que se lle acumulan reservas de auga e de alimento*".

Non é moi correcto falar con esa ambigüidade de "certos animais" cando se trata dun órgano propio dos membros dun xénero particular de animais ruminantes, o xénero *Camelus*, composto por dúas especies: o camelo (*Camelus fenus*, con dúas chepas) e o dromedario (*Camelus dromedarius*, con unha)⁵. Peor é dicir que nesta córcova se acumula auga e alimento cando a verdade é que é un depósito graxo namais que lle serve de reserva enerxética en momentos de carencia e que é o que lle permite pasar varios días sen comer. Nas celas da panza é onde se produce unha relativa acumulación de auga que lle permite pasar 2-3 días sen beber, ou 10 días en inverno. Polo visto, cando teñen sede, son capaces de beber ata 90 litros de auga dunha vez.

Ver tamén a voz **Córcova**.

Chicharra: "*Insecto de cor tirando a verde, de arredor de catro centímetros de longo, que na base do abdome ten un aparato co que produce un ruído monótono e forte*".

Que eu saiba, as chicharras fan ou seu ruído característico por frotación dos seus élitros, ás rudimentarias e convertidas en pequenas escamas coriáceas e convexas.

A mesma observación hai que facer nos seus sinónimos *Carricanta* e *Cigarra*.

Corno: "*2. Apéndice de distinta natureza que teñen outros animais, como as antenas dos insectos ou os tentáculos dos caracois. Os cornos da vacaloura*".

Non sei de ningún insecto no que se chamen cornos ás antenas, pero no caso da vacaloura seguro que non. Os chamados cornos da case extinta vacaloura non son as antenas senón as mandíbulas, que nos machos acadan un espectacular desenrolo, como ben se di nas voces **Escornabois** e **Vacaloura**. Entre estes "cornos" poden verse as antenas propias destes insectos.

⁵ Quizais sexa esta boa ocasión para lembra-lo feito de que o que tradicionalmente se chama dromedario (cunha chepa) é o verdadeiro camelo, tamén chamado camelo común ou "yemal" polos árabes, e que só se coñece en estado doméstico. O outro, e de dúas chepas, é o camelo bactriano, natural de Bactriana, entre o Turquestán e Irán, e do que aínda quedan algúns exemplares salvaxes. Realmente, o dromedario é unha raza especial dese "yemal" á que os árabes chaman "mehari".

Por certo que, segundo as definicións, o escornabois é de cor *marrón escura* e a vacaloura é de cor *loura*. Curiosidades da sinonimia.

Crustáceo: "*Nome de diversos animais invertebrados do corpo cuberto por unha coiraza, con dous pares de antenas e un número simétrico de patas, algunhas delas con pinzas*".

Imos falar do número de patas dos crustáceos. Xa vimos que a clase Crustacea é unha división do Phylum Artropoda. Caracterízase por non te-la cabeza diferenciada do tórax senón nunha soa peza chamada cefalotórax e por ter dous pares de antenas. Os crustáceos divídense en oito subclases, entre as que destacaremos dúas: cirrípedos (percebes e arneiróns) e malacostráceos. As outras subclases están compostas por crustáceos microscópicos ou case. Agás os percebes, tódolos crustáceos comestibles pertencen ós malacostráceos e, dentro deles, á orde dos decápodos: provistos de dez patas.

Todo isto vén a conto porque, aínda que nun sentido estrictamente científico os crustáceos teñen un número variable de patas, o que é certo é que a maior parte dos crustáceos, os máis coñecidos, teñen todos cinco pares de patas. Por iso, polo menos razoamento seguido no comentario á voz **Abella**, entendemos que se debe tomar por norma a presenza das citadas dez patas e como excepción, e sinalalo así onde corresponde, outro número.

De feito, repasando todo o dicionario, atopamos que os únicos crustáceos que se describen son todos decápodos, nuns casos indicando esta circunstancia (boi, cangrexo, centola e cigala), noutros silenciando o número de patas (camarón, gamba, lagosta, lagostino, lumbrigante e nécora), coa excepción xa sinalada do percebe, do que non se di nada ó respecto.

Por certo que non lembramos agora ningún animal de calquera clase que teña patas que non teña un número simétrico delas. Dito doutro xeito, cando a evolución acadá o grao de dotar de patas ós animais xa está conseguida hai tempo a simetría bilateral: a estas alturas da evolución tódolos animais son simétricos⁶ respecto a un plano de simetría lonxitudinal, o que implica que todos teñan, sempre, un número simétrico de patas: catro, seis, oito, dez, ou máis, sempre en número par.

⁶ As excepcións que se dan a esta regra xeral obedecen a adaptacións particulares de determinadas especies animais, como é o caso dos peixes planos (linguado, rodaballo, etc.), nos que os dous ollos quedan a un mesmo lado do eixe de simetría e a boca ó outro.

Cúbito: *"Oso longo e goso que vai do cóbado ata onde empeza a man"*.

Xa sabemos que todo é relativo neste mundo. O *cúbito* é máis goso que outros ósos do esqueleto, evidentemente, pero cremos que non é correcto uni-los adxectivos *longo* e *goso* ó mesmo óso, máxime neste caso no que a lonxitude é o rasgo característico e non o suposto grosor do óso. Para confirmar esta interpretación vaiamos á voz *Groso*: "De moito grosor ou diámetro".

Así, do **Fémur** tan só se di que é un "*Oso longo da coxa*", sendo como é máis goso có *cúbito*, e da **Tibia**, que é un "*Oso longo da parte anterior da perna*", e do **Peroné**: "*Oso longo situado na parte posterior da perna*".

¿El terá algo que ver cunha incompleta traducción da definición que nos dá a RAE: "*Cúbito: Hueso, el más largo y grueso de los dos que componen el antebrazo*"?

Por outro lado, é a primeira vez que leo que o peroné está "*na parte posterior da perna*". Certamente está detrás da tibia, pero tanto como na parte posterior...

Dente: D. do leite ou da mama: *"Cada un dos dentes que lle saen ós nenos de pequenos, e que lles acaban por caer para deixar paso ós definitivos"*.

De novo tómasse o home como modelo descritivo. Tódolos mamíferos teñen dentes caducos ou de leite, non só o home. Así, cando na voz **Leite** definen *Do leite* xa non entran en distincións (non sabemos se conscientemente ou de casualidade) e soamente din que "*Dise dos dentes antes de mudalos*".

Diabete: *"Enfermidade causada por unha desorde na nutrición, caracterizada pola eliminación excesiva de ouriños que frecuentemente conteñen azucre"*.

A diabete, que eu saiba, non se debe a ningunha desorde nutricional senón a unha alteración no metabolismo da insulina (certo que hai formas de diabete non dependentes da insulina), a unha redución da capacidade do páncreas de segregar insulina que parece ser debida a unha serie de alteracións xenéticas hereditarias que determinan a aparición dun páncreas fisioloxicamente deficiente.

Electrón: *"Partícula cargada de electricidade negativa ou positiva que xira ó redor do núcleo do átomo..."*.

¿Electróns positivos? O electrón é unha partícula do átomo cunha carga eléctrica negativa de $-1,6 \times 10^{-19}$ C. O que podía entenderse como "electrón positivo" é o que se denomina *positrón*, outra partícula de características similares ó electrón pero de carga positiva. O seu descubrimento en 1931 deu lugar ó coñecemento das antipartículas.

Seguiremos co tema na voz **Protón**.

Elefante: *"Animal mamífero de gran tamaño con trompa e dous longos cairos que lle serven de defensa"*.

Os "colmillos" do elefante non corresponden ós dentes denominados cairos ou caninos nas dentaduras dos mamíferos, senón que son dous incisivos especialmente desenrolados, precisamente os dous únicos incisivos de que dispoñen. É máis, os elefantes carecen de dentes caninos: detrás destes incisivos hai un espazo baldeiro e logo veñen os enormes molares, de ata corenta centímetros de lonxitude. A función de defensa dos "colmillos" é secundaria, ¿para que ía necesitar defensas un animal tan grande como este?; fundamentalmente os elefantes úsanos como instrumento para desenterrar-las raíces e tubérculos que comen.

Escriboo así, "colmillos", para que quede claro do que falamos. Outros decidirán se o seu nome é cairo (e neste caso haberá que darlle a esta voz unha segunda acepción) ou se se acepta o nome de "col-millo" como palabra importada.

Embrión: *"Organismo animal desde a fecundación do óvulo ata que adquire as características dun ser adulto"*.

Na evolución cronolóxica daqueles seres vivos nos que distinguimos idades como embrión, feto, cría, adulto, etc., unha das características do ser adulto é a capacidade reproductiva: é adulto cando os órganos sexuais empezan a ser funcionais. Así, desde que deixa de considerarse embrión ata chegar ó estado adulto pasa por outros estados. Concretamente ó caso do home, considérase embrión ó produto da concepción ata finais do terceiro mes do embarazo.

Na voz **Feto** podemos ler que é o produto da concepción *"desde que deixa de ser embrión... ata que nace"*. E na voz **Utero**, que é o *"órgano... destinado a conte-lo embrión e despois o feto ata que se desenvolva por completo"*.

Epidemia: "*Enfermidade que afecta ó mesmo tempo e no mesmo lugar a gran número de persoas ou animais. Hai epidemia de gripe*".

Non exactamente. Epidemias non é unha enfermidade senón unha forma de presentación e propagación dunha enfermidade infecciosa (detalle este fundamental para poder falar dunha epidemia⁷). O segundo factor necesario é que o número de casos supere significativamente as cifras de incidencia normais desa enfermidade nesa poboación concreta. É dicir, que falar dunha presentación epidémica ou non depende das estatísticas epidemiolóxicas de cada enfermidade para cada poboación. Non teñen o mesmo significado dez casos de cólera en Santiago de Compostela que en Calcuta. Polo menos epidemiolóxicamente falando.

No exemplo que dan vése claro: a enfermidade é a gripe; a forma de presentación, epidémica.

Escaravello: "*Insecto de forma arredondada, coas ás duras e lisas...*".

Xa sabemos que os insectos se caracterizan por ter dous pares de ás. Unha das ordes en que se dividen os insectos, a máis extensa, é a dos coleópteros, cunhas 300.000 especies diferentes descritas polo de agora⁸, moi variables en canto a forma e tamaño. Pois ben, a característica que define esta orde é a transformación das dúas ás anteriores nunhas estruturas duras e coriáceas, chamadas *élitros*, baixo as que se agacha o segundo par de ás en condicións normais. Nuns poucos casos este segundo par atrofíase e desaparece.

Quede claro, logo, que os escaravellos teñen duras e lisas dúas ás pero tamén teñen outras dúas normais coas que poden voar normalmente.

Esqueleto: "*Conxunto de ósos que sosteñen o corpo dos vertebrados*".

Falta, como segunda acepción, o esqueleto externo dos invertebrados, formado por un dermatoesqueleto que os protexe externamente e por un endoesqueleto que serve para a fixación dos músculos. Esta acepción está aboada polo uso común e consta en moitas das definicións dos animais invertebrados que podemos atopar neste mesmo diccionario (araña, cacho, etc.).

⁷ Por iso non se pode falar de epidemia de úlceras de duodeno, de fracturas craniais ou de infartos de miocardio, por máis que a súa presentación sexa súbita e mesmo numerosa.

⁸ Convén saber ue neste mundo dos insectos os números non son moi de fiar, pois tódolos anos se descubren centos de novas especies.

Por iso sorprende le-la definición, ó noso xuízo errónea, de **Invertebrado**: "*Dise do animal que non ten esqueleto*", cando debería especificarse que o que non ten é esqueleto interno. Iso é ademais o que se entende cando lemos **Vertebrados**: "*Dise dos animais que posúen un esqueleto interno...*". Aproveitarémo-la ocasión para sinalar que sería máis correcto definir Vertebrado como animal cun esqueleto dotado de columna vertebral e cráneo.

Esterno: "*Oso plano situado verticalmente no centro do peito, ó cal se unen as costelas*".

Está situado verticalmente no home pero non nos outros mamíferos.

Formiga: "*Pequeno insecto con patas longas, provisto de antenas e polo xeral de cor negra...*".

Supoñemos que cando din "con patas longas" refírense a que son longas en comparación co corpo, a que a lonxitude das patas é un carácter destacable. Así é lóxico empregar esta descrición na cegoña, no cisne, na xirafa ou no zapateiro, pero na formiga non queda tan claro.

E sobra explicar que está "*provisto de antenas*". Naturalmente. Xa sabemos que tódolos insectos teñen dúas antenas.

Fungo: "*Especie de planta sen follas, parasita, que vive sobre materias orgánicas en descomposición...*".

Convén ir actualizando os conceptos. Baseándonos no *Systema Naturae* de Linneo (1735), tradicionalmente clasificábamo-los seres vivos en animais e vexetais, e dentro destes incluíamo-los fungos, aínda que non tiñan raíz, nin talo, nin follas, nin flores nin sementes. Whitaker en 1967 e Margulis en 1985 estableceron unha nova clasificación en cinco reinos: Monera (bacterias e algas azuis), Protoctistas (as outras algas e mailos protozoos⁹), Fungos (fungos e liques), Metafitas (ou plantas) e Metazoos (animais). Outros autores agrupan os protoctistas e fungos nun único reino ó que chaman Protistas.

⁹ E aproveitámo-la ocasión para dicir que os protozoos, sempre incluídos no reino animal, hoxe quedar fóra deste e dentro do reino dos Protoctistas ou Protistas. Os metazoos (é dicir, o reino animal) son seres pluricelulares coas células organizadas en tecidos.

De calquera xeito, os fungos non son unha "especie de planta" senón un reino independente. Así se está ensinando xa hai anos ós alumnos de bacharelato.

Segue a definición dicindo que é parasita e vive sobre materias orgánicas en descomposición. Máis adiante, na voz *Parasito*, veremos que o parasitismo é unha asociación entre seres vivos de distinta especie na que un deles (o parasito) causa prexuízos ó outro, e isto non se dá cos fungos. Ou máis exactamente, non se dá normalmente: hai fungos parasitos que se alimentan dos líquidos internos doutros seres vivos e que lles causan enfermidades (as micoses, a asperxilose, o cornizó do centeo e doutras gramíneas, etc.); tamén hai fungos simbiosiontes, que xunto a determinadas algas constitúen os liques. E queda a maior parte dos fungos (os rufos e os cogomelos) que viven saprofiticamente sobre materias en descomposición e que xa sabemos que non son parasitos.

Gabián: "*Ave de rapina, diurna, da familia do falcón...*".

Non son aves da mesma familia, senón da mesma orde: Falconiformes. O Gabián (*Accipiter nisus*) pertence á familia Accipitridae mentres que os falcóns (hai varias especies no mesmo xénero, *Falco spp*) pertencen á familia Falconidae.

Por certo que a palabra "*diurna*" aparece escrita con acento.

Hedra: "*Planta sempre verde, sen flores...*"

Este é un caso semellante ó das árbores que non nos deixan ve-lo bosque. As hedras teñen unhas flores pouco vistosas, pero evidentemente teñen flores, como tódalas especies da súa familia, Araliácea, unha das innumerables familias en que se dividen as anxiospermas ou plantas con flores. O que acontece é que a hedra que sempre vemos é a formada polos talos destinados a propagarse e rubir por muros e árbores, con pequenas raiciñas adherentes, follas palmeadas de borde máis ou menos fendido, e que nunca botan flores. É a parte, digamos, máis abondosa, pero non a única: tamén teñen outras pólas erguidas, na parte máis alta (e polo tanto máis iluminada), sen raíces, coas follas enteiras e de forma aovada nas que no principio do outono podemos atopar as flores reunidas en pequenas umbelas que á súa vez se agrupan en acios, todo perfectamente comprobable a simple vista.

É precisamente cos froitos da hedra, os chamados cagotes, co que os rapaces se disparan entre eles cos túteles de sabugueiro ou, máis modernamente, de bolígrafo.

Infarto: "*Transtorno polo que o sangue deixa de chegar a un órgano, por obstruírse unha arteria ou vea*".

Parecido. Da definición dedúcese que é un transtorno que provoca que o sangue deixe de chegar ó órgano cando a verdade é ó revés: o sangue deixa de chegar ó órgano e por iso se produce o infarto. Máis exactamente, é unha área de necrose nun tecido causada pola obstrucción da arteria que rega a devandita área. Non atopei por ningures que un infarto poida deberse á obstrucción dunha vea, e é que o sangue *chega* ós órganos polas arterias e *sae* polas veas.

Lagarta: "*Lagarto de pequeno tamaño*".

Unha cousa é o *lagarto* e outra a *lagartixa* (que é o que cremos que pode designar esta *lagarta*). Trátase de dous réptiles distintos, e non só polo tamaño. Pertencen á mesma familia, lacértidos, pero a xéneros diferentes. Dicar, logo, que a lagarta é un lagarto de pequeno tamaño é tanto como dicir que o gato é un león de pequeno tamaño.

Pode tratarse dunha desas palabras nas que o cambio de xénero serve para designar dúas cousas distintas, de tamaño diferente ou con connotacións diferentes. De feito, recontando as localizacións do Glosario de Voces Galegas de Hoxe¹⁰ para estas voces, atopamos que *Lagarto* se localiza en 23 lugares co significado dese réptil do xénero *Lacerta* do que estamos a falar, mentras que *Lagartixa* designa o outro réptil en 20 lugares, *Lagarta* en 7 e outras dúas variantes en cadanseu lugar. Tamén temos *Largato* en 5 lugares e *Largata* noutros dous, respectivamente. Así que tan só en sete lugares denominan *lagarta* á *lagartixa*.

Pode ser que en algures crean que a lagarta non é máis que un lagarto pequeno e que cando medre se convertirá nun verdadeiro lagarto.

Non o sei, pero en calquera caso a definición é unha fonte de confusión. No caso de que os autores do dicionario non identifiquen a *lagarta* coa *lagartixa* senón cunha especie diferente de lagarto, deben cambia-la definición. No caso de que os autores non acepten a voz *lagartixa*, por razóns lexicográficas que non entramos a discutir, tamén.

Lesma: "*Molusco de terra, sen cuncha, ...*".

Parece que seguimos coa teima dos moluscos. Non é certo que as lesmas carezan de cuncha, o que acontece é que a cuncha destes

¹⁰ Constantino García: *Glosario de voces galegas de hoxe*, Anexo 27 de *Verba*, Universidade de Santiago de Compostela, 1985.

animais non é calcárea e dura como a doutros moluscos, senón quitinosa e branda, moito máis pequena e reducida a un pequeno escudo dorsal, no lombo do animal, baixo a cutícula, pero claramente visible a pouco que un se fixe. De tódolos xeitos, disque hai algunha especie de lesma mariña sen cuncha.

Linguado: "*Peixe de mar moi aplastado..., que ten... dúas aletas dorsais que van desde a cabeza ata a cola*".

Os linguados, como os demais peixes planos, teñen unha soa aleta dorsal que percorre todo o bordo superior do corpo, desde antes dos ollos ata o rabo. Polo bordo inferior vai a aleta anal, igual cá dorsal en forma e case en tamaño pero que, evidentemente, non é unha aleta dorsal.

Lique: "*Vexetal semellante ó mofo pero máis seco e non tan esponxoso...*".

Remítome de novo ós comentarios da voz *Fungo*, no que xa explicamos que os liques pertencen ó mesmo reino que os fungos, xa independente do reino vexetal. De feito é necesario dicir que os liques son un organismo vivo composto da asociación simbiótica doutros dous: unha alga e un fungo. Desde logo sería máis oportuno dicilo aquí que no exemplo da definición de *Simbiose*.

Ademais, tendo en conta que mofo ten dúas acepcións, das que xa falaremos no seu momento, diferentes morfoloxicamente (1 "balor" e 2 "carriza ou brión"), ou se elimina da definición de lique o elemento comparativo ou se especifica con cal deses se compara.

Longaínza: "*Tripa rechea con carne das vísceras do porco picada e adobada*".

Non o podería asegurar, pero non é posible que estes embutidos se fagan con "*carne das vísceras*" senón con carne, ou como moito con carne e vísceras.

Lumbrigante: "*Crustáceo mariño moi apreciado pola súa carne, similar á lagosta pero con dúas grandes pinzas e sen antenas*".

¿Como é iso? O lumbrigante (*Homarus gammarus*) ten unhas antenas espectaculares, cun flaxelo tan longo ou máis co corpo, como a lagosta, aínda que, postos a comparar, as da lagosta son máis grosas. Ten ademais, como os outros crustáceos, dúas anténulas entre aquelas, que se dividen en dous flaxelos cada unha. Por antenas, que non falte.

Malaria: "*Enfermidade infecciosa, propia das zonas tropicais, causada por un protozoo...*"

Entre as enfermidades transmisibles deben distinguirse as enfermidades infecciosas (nas que o axente etiolóxico é unha bacteria ou un virus) e as enfermidades parasitarias (nas que o axente etiolóxico é un parásito). A malaria sería logo unha enfermidade parasitaria, posto que os protozoos son parasitos.

Marfil: "*Substancia dura, de cor branca, da que está composta... as defensas do elefante, do rinoceronte e doutros animais*".

Non é certo que os cornos dos rinocerontes sexan de marfil, nin moito menos. Por raro que pareza son da mesma natureza có pelo ou có corno, de queratina, sen base ósea como teñen os cornos dalgúns dos ruminantes. É dicir, formacións dérmicas modificadas que adquiren unha dureza considerable. Que saibamos, a única relación entre os "colmillos" dos elefantes e os cornos dos rinocerontes son o seu uso como afrodisíaco por parte dalgunhas tribus africanas e diletantes trasnoitados.

O mesmo erro se comete na definición da voz *Almafi*, o seu sinónimo, onde se especifica que se fala dunha "*Substancia ósea*". Aproveitaremos para sinalar que o marfil é realmente un tecido óseo especial, presente tan só nas pezas dentarias e nunca nos cornos do rinoceronte nin de ningún outro animal con cornos. Tódolos mamíferos temos marfil nos dentes, recuberto polo esmalte. Pero como só compensa aproveitar como fonte de marfil os dentes daqueles animais que teñen grandes dentes, como o elefante e a morsa, isto provocou a práctica extinción daquel e agora é esta a que corre perigo.

Marta: "*Mamífero camiceiro... da mesma familia cá fuíña...*".

A fuíña ou garduña (que, por certo, non veñen definidas neste dicionario) e a marta pertencen á mesma familia e tamén ó mesmo xénero: *Martes foina* aquel e *Martes martes* este. De acordo. Recolle-mos esta voz por outro motivo: atopa-la excepción á regra establecida na Introdución de "*non empregar nas definicións ningunha palabra que non estivese recollida como entrada léxica neste dicionario*". Claro que hai algún outro caso: defínese o **rodaballo** como "*peixe mariño... que ten salferidos polo lombo unha especie de pequenos vultos...*", e tampouco aparece ningunha entrada para a palabra *Salferido*.

Miolos: "4. *Centros nerviosos contidos polo cranio (cerebro e encéfalo principalmente)*".

Dito así enténdese que o cerebro e o encéfalo son dous dos centros nerviosos contidos no cranio e que constitúen os miolos. Pois ben, a verdade é que o sistema nervioso central está formado polo encéfalo e a médula espiñal, aquel contido no cranio e esta na columna vertebral. O encéfalo é un órgano á súa vez composto polo cerebro, o cerebelo e o bulbo raquídeo, cada un deles con funcións propias.

Na voz *Encéfalo* pode verse que o cerebro é unha parte do encéfalo. Na voz *Cerebelo*, que este é parte do encéfalo. Na voz *Cranio*, que encerra e protexe o encéfalo.

Moa: "4. *Cada un dos dentes non afiados da parte posterior da boca...*".

Se o criterio de ordenación das diferentes acepcións dunha mesma palabra debe ser da máis común á menos común, ¿como é posible que a acepción de *moa* como peza dentaria sexa a última? Consultando o xa citado Glosario de Voces Galegas de Hoxe (única fonte de consulta de que dispoñemos con este fin) resulta que esta acepción está aboada por 30 localizacións, pero neste Dicionario queda relegada ó último lugar, mentres que é unha peza do muíño en 9 (e esta é a primeira acepción), unha pedra de afiar en 14 (segunda acepción). O Glosario non recolle en ningures a terceira acepción (parte do hóreo).

Mofa: "1. *Vexetación de cor gris ou branca que se forma sobre unha materia cando esta comeza a podreecer. SIN. balor*".

De novo remitimos ó lector ós comentarios á voz **Fungo**. De feito, este mofo que se describe nesta primeira acepción é un fungo, con especies na clase Ficomycetos e na clase Ascomycetos. Disto dedúcese que este mofo non é un vexetal.

Si que o é o mofo descrito na segunda acepción, tamén coñecido como musgo, carriza ou brión, que pertence ó reino das metafitas (plantas), división Briofitas.

Moucho: "Nome que se dá a distintas especies de aves nocturnas, de características similares ó bufo, pero de menor tamaño, de cor castaña con pintas brancas, que viven nas fragas, penedos, etc. e que

poden ter dúas manchas de plumas na cabeza, semellando orellas".

Sorprende esta definición que agrupa baixo o nome de moucho a varias especies de aves rapaces nocturnas, cando o certo é que o moucho é o moucho (*Athene noctua*), que se corresponde con esa descripción, e que hai outras moitas aves nocturnas con cadanseu nome. Efectivamente, hai un *moucho das orellas* (*Otus scops*) e un *mou* (*Asio otus*), que teñen un grupo de plumas erguidas na cabeza a modo de orellas das que carece o moucho común, ó que semellan, pero non será o primeiro nin o último caso dunha denominación aplicada a un animal determinado e, subsidiariamente, a outros animais semellantes, sen que na definición se explique que é un "*nome que se dá a distintas especies de...*". Gaivotas hai moitas e a tódalas chamamos gaivotas (e son máis diferentes entre si que estas tres aves citadas), formigas hai máis aínda, e así ata o infinito.

Outro exemplo: **Cempés:** "*Animal invertebrado con vinteún pares de patas...*". Os miriápodos son un grupo numeroso de animais e aquí, baixo esta denominación, quedan todos eles.

Para rematar con este comentario, ¿que é iso de "*dúas manchas de plumas na cabeza*"?

Noz: "*Froito da nogueira, que é comestible e ten unha casca moi dura*".

O froito da nogueira é unha drupa, cun pericarpio carnoso chamado concho que primeiro é verde e logo, ó madurecer, vólvese negra, abre e deixa cae-la semente, a noz, cun endocarpio leñoso e duro que temos que partir para come-lo contido. Ese pericarpio carnoso é o equivalente á polpa doutras froitas (pexego, cereixa) e a noz sería o equivalente do carabuño. É o equivalente a cuberta verde da améndoa (ver voz **Améndoa**).

Ourizo: "*2. Pequeno mamífero que ten o lombo e os lados cubertos de espiñas, lento no andar e que se alimenta de insectos. Chámase tamén porco espiño e con maior frecuencia ourizo cacho ou ourizo cacheiro*".

Supoño que o ourizo do que estamos a falar é o *Erinaceus europaeus*, pequeno insectívoro (aínda que tamén come moluscos e froitas) da familia Erinaceidae de 20-25 cm. de longo, cuberto de espiñas duns dous cm. de lonxitude, fixas á pel e que ten a desgracia de acostumar a cruza-las estradas para morrer esmagado polas rodas dos automóviles. Dicimos todo isto porque na voz **Espiño** defínese o **Porco espiño** como "*Animal pequeno, co corpo cuberto de púas longas que se alimenta de*

raíces e froitos. Tanto o porco espiño coma o ourizo cacho son mamíferos". Efectivamente, este **porco espiño** é outro animal distinto, o *Hystrix cristata*, da familia Hystriidae, que mide de 60 a 70 cm. e pesa 10-15 kg, provisto de espiñas de ata 40 cm. de lonxitude que pode lanzar contra os inimigos cunha brusca contracción dos músculos subcutáneos.

Máis adiante, na voz **Porco**, descríbese de novo o **Porco espiño**. Na primeira acepción como o pequeno insectívoro (sin. Ourizo) e na segunda como o herbívoro de longas púas.

Feitas estas aclaracións para asegurar que se trata de dúas especies distintas, cremos que convén clarear nalgunha parte que as denominacións de *porco espiño* e de *ourizo cacho* ou *ourizo cacheiro* non designan ó mesmo animal e desaconsella-lo uso da voz *porco espiño* para denominar ó *ourizo cacho*. Diremos de paso que o que aquí se define como Porco espiño é un animal propio do norte de África, que non sei se o haberá en Galicia.

Paludismo: "*Enfermidade infecciosa... causada por un microbio...*".

Como xa dixemos na voz **Malaria**, o paludismo non é unha enfermidade infecciosa senón parasitaria, producida por un protozoo do xénero *Plasmodium*. En segundo lugar, un microbio é calquera ser vivo de tamaño microscópico, entre os que entraría o *Plasmodium*, pero na linguaxe médica habitual enténdese por microbio as bacterias e non os protozoos, polo que a explicación pode dar lugar a un erro na etioloxía da enfermidade.

Páncreas: "*Glándula situada no abdome, que produce unha substancia que axuda á dixestión*".

De novo outra definición francamente inconcreta. No estómago e no intestino hai milleiros de pequenas glándulas que producen substancias que axudan á dixestión, polo que hai que especificar qué é o que produce o páncreas se queremos que o lector do diccionario quede satisfeito.

O páncreas ten unha función exocrina ou de secreción externa (produce enzimas: amilasas, lipasas, peptidasas, etc.), e esta é a única recollida na definición, e tamén unha función endocrina ou de secreción interna (produce hormonas, entre as que destaca a insulina e o glucagón). Son estas últimas hormonas (e non as enzimas que produce) as que lle confiren a importancia que ten este órgano, pois son imprescindibles para regula-lo metabolismo dos carbohidratos mediante o control dos niveis de azucre en sangue.

Debe destacarse, logo, o feito de que a función principal do páncreas non é axudar á dixestión senón esta produción hormonal da que acabamos de falar. Pero que quede claro que non quitámo-la importancia que evidentemente ten a secreción de enzimas dixestivas.

Papoula: "*Planta da mesma familia có opio...*".

Como pode comprobarse na voz **Opio**, o opio é o "*zume dunha planta parecida á papoula...*". A *Papaver rhoeas*, é esa planta de flores vermellas tan coñecida por todos como mapoula ou papoula, e a *Papaver somniferum* é outra planta semellante, con flores branco-rosáceas, da que se extrae o opio, zume que se obtén por incisión das cápsulas inmaduras e que contén uns 25 alcaloides, un dos cales é a morfina.

Parasito: "*Dise do animal ou planta que se alimenta das substancias contidas noutro ser vivo, co que viven polo xeral en contacto temporal ou permanente*".

Entre os diferentes tipos de asociacionismo que pode darse entre os seres vivos podemos facer dous grandes grupos, as intraespecíficas (entre individuos dunha mesma especie) e as interespecíficas (entre individuos de distintas especies). O parasitismo é unha desas últimas e caracterízase (e é obrigado sinalalo na definición) polo feito de que o parasito prexudica en maior ou menor grao ó hospedador.

Outras formas de asociación intraespecífica son o comensalismo, no que o organismo comensal se aproveita dos alimentos sobranceiros ou de certas secrecións de outro organismo sen causarlle ningún prexuízo, e o mutualismo e a simbiose, na que ambos individuos se benefician un doutro. Este aspecto do mutuo beneficio queda recollido na voz *Simbiose*, e o mesmo criterio debía seguirse neste caso e incluí-lo prexuízo na definición de parasito.

Pelve: "*Cavidade do corpo humano formada polos ósos das cadeiras e o final da columna vertebral...*".

Falta a acepción da pelve como óso formado por outros tres: ísquion, flio e pube. Claro que tamén falta na voz **Pube** a acepción como óso e só vén como rexión do corpo humano.

Perenne: "*Que dura indefinidamente... Árbores de follas perennes*".

En xeral pode ser que algo perenne teña unha duración indefinida, pero no caso das árbores aplícase, por oposición a caduco, a

aquelas árbores que non perden a folla tódolos anos, no outono, e tódalas follas á vez (máis ou menos, claro) senón que teñen follas que duran dous ou tres anos. Todos temos visto as follas dos piñeiros secas no chan, proba evidente de que o piñeiro, árbore de folla perenne, tamén perde as follas, pero como a caída da folla non acontece nun determinado momento senón que é un fenómeno continuo, sempre teñen follas verdes. É dicir, que tódalas árbores perden as follas, coa diferenza de que as que chamamos de folla caduca pérdenas dunha vez mentres que as que chamamos de folla perenne pérdenas continuamente ó longo de todo o ano.

Así, no Dicionario da RAE defínese Perenne como "2. Bot. Que vive máis de dos anos".

Peteiro: "*Parte dura formada por dúas pezas córneas...*"

O adxectivo *Córneo* (corpo de natureza do corno, que non é tecido óseo senón queratina) non se recolle no dicionario. Desta mesma substancia son os cornos dos ruminantes (recubriendo un soporte óseo que é unha prolongación do óso frontal), as pezuñas e as uñas, o pelo e o esqueleto externo dos artrópodos (ás veces impregnado de sales calcáreas, como é o caso dos crustáceos).

Pingüín: "*Ave mariña de plumas brancas e negras, que... é torpe para voar ou para nadar*".

É tan torpe para voar que o certo é que non voan en absoluto.

Piña: "*Froito do piñeiro e das outras árbores da súa familia...*".

As piñas ou conos son o froito de tódalas coníferas, árbores da clase Pinatae, que comprende, ademais da familia Pinaceae (piñeiros), as da familia Araucariaceae (Araucarias), Cupresáceae (ciprés), Taxodiaceae (outros cipreses e maila secuioia), e Taxaceae (teixo), aínda que este é un caso aparte. A característica destas ximnospermas é te-las sementes espidas, protexidas por brácteas leñosas que constitúen a piña...

Protón: "*Partícula cargada de electricidade negativa que, xunto cos neutróns, constitúen o núcleo dos átomos*".

Lémbrese o que se dixo na voz **Electrón**. Os protóns están cargados positivamente, cunha carga de $1,66 \times 10^{-19}$ C (lémbrese que aquí o índice negativo implica que a cantidade é mínima, pero sempre positiva). A existencia de protóns con carga negativa (antiprotóns) léva-

nos á teoría da antimateria, o que cremos que non é a idea do autor. Gustaríame ver como calificaría un profesor de BUP un exame no que se definise así o protón.

Rata: "2. *Femia do rato*".

Na primeira acepción desta voz dise que a *rata* é un mamífero maior có rato. Admítese logo que é unha especie diferente. É nesta segunda acepción onde non sei se estarán moi afortunados. Coido que o nome de rato é un deses moitos casos nos que non hai variación de xénero para designa-lo macho e a femia, como formiga, ouriolo, crocodilo, etc. Parece que nesta definición se aceptou a crenza popular de que a rata e o rato son femia e macho dunha mesma especie animal, o que é manifestamente falso.

Remoer: "*Volver mastigar por segunda vez o alimento que xa estivo no estómago*".

Non sobraría dicir que esta é unha función exclusiva e característica dos mamíferos ruminantes, da que reciben o nome. Así se fai na voz **Rumiar**. Precisamente por iso o aparato dixestivo dos ruminantes sofre unha serie de modificacións que dan lugar a tres novos órganos exclusivos destes animais: a panza, o bonete e o libro, ós que segue o calleiro ou estómago glandular, coa función secretora que lle é propia e que se corresponde ó estómago dos demais animais. Convén ter isto presente aínda que todos admitimos xa que o estómago dos ruminantes é un órgano policavitario dividido nestes catro órganos. Así vemos que **bandullo** é a "*primeira e maior das cavidades en que se divide o estómago dos ruminantes*" e **calleira** ou **calleiro** a "*cuarta das catro cavidades en que se divide o estómago dos ruminantes*".

Nos ruminantes o alimento vai por primeira vez á panza ou bandullo, onde sofre unha fermentación ou predixestión, e no acto da remoeira volve á boca, onde se volve mastigar para ser deglutido e pasar directamente ó bonete, de aí ó libro e, finalmente, ó calleiro, o verdadeiro estómago. Por todo isto cremos que non se debe dicir que "*o alimento xa estivo no estómago*" pois non é certo de todo e ademais dá lugar a confusión. Sobre todo se o lector non coñece ben a fisioloxía dos ruminantes.

Réptil: "*Dise dunha clase de animais terrestres que... As serpes, os lagartos, as píntegas, etc. son réptiles*".

Pois non. O mesmo que non tódolos que voan son aves nin tódolos que nadan son peixes, tampouco tódolos que reptan son réptiles.

As serpes e lagartos son réptiles pero a píntega non. É un anfibio que se desplaza reptando polo chan, pero anfibio ó fin e ó cabo. Vaian ver, senón, a descrición que fan das voces *Píntega* e *Salamántiga*.

Por certo que temos que destaca-lo diferente tratamento no criterio empregado para definir outras voces, como **mamífero**, **roedor** ou mesmo **réptil**, co criterio seguido na definición de **Anfibio**.

Respirar: "*Aspira-lo osíxeno do medio para purifica-los tecidos do organismo e expirar logo o aire coas substancias tóxicas*".

Mestúrase aquí a función fisiolóxica da respiración: aspirar e expulsar aire, simplemente, aínda que é evidente o cambio cualitativo na composición química do aire expirado, co metabolismo que se produce nos alvéolos pulmonares, nos que se produce o intercambio do anhídrido carbónico presente no sangue polo osíxeno aspirado co aire. Con esta operación digamos que se purifica o sangue e se proporciona ás células de todo o organismo o osíxeno como fonte enerxética necesaria para o seu metabolismo.

E que conste que a palabra purificar non é a máis correcta, é unha desas xeneralizacións de nivel doméstico do que falabamos ó primeiro. O mesmo que falar de expira-lo aire "*coas substancias tóxicas*".

Sebo: "*Graxa sólida e dura que se obtén das vísceras dalgúns animais herbívoros*".

Efectivamente, ó redor das vísceras dos seres vivos acumúlanse depósitos graxos dos que, no caso dos herbívoros, se obtén o sebo, diferente da manteiga ou unto doutros animais, coma o porco, por cousa da súa característica composición química en canto á presenza de ácidos graxos de baixo punto de fusión. Feita a precisión de que a graxa non está *nas* vísceras senón *ó redor* das vísceras, no mesenterio para sermos exactos¹¹, hai que sinalar que estes depósitos de tecido graxo se forman en moitos outros lugares do corpo, sobre todo no tecido conxuntivo subcutáneo e ó redor dos riles (de onde vén a expresión *Ter ben cubertos os riles*). Todos estes depósitos graxos dan lugar ó sebo que se comercializa tralo sacrificio dos ruminantes.

Soro: "*2. Substancia preparada con soro de sangue dun animal, que se inxecta no organismo con fins curativos contra enfermidades pro-*

¹¹ Así, na voz Unto xa se di que é "*Graxa que envolve os intestinos dos animais...*".

ducidas por microbios. Colleu unha intoxicación e estivo a tratamento con soro unha semana".

Vaiamos por partes. Parece que estamos a falar dos soros anti-infecciosos que se empregan para proporcionarlle ó organismo os anticorpos necesarios para defenderse contra certas enfermidades, como, por exemplo, o soro antitetánico. Pero non é certo que sexa tan só con "*fins curativos*" senón que tamén se empregan con *fins preventivos* (como o mesmo soro antitetánico), contra enfermidades víricas (como é o caso do soro antirrábico, e lémbrese que a palabra *microbio* debe aplicarse tan só a bacterias) ou contra toxinas (como o soro anti-viperino).

Por último temos, o que quizais debería ser unha terceira acepción, o soro fisiolóxico con ou sen glucosa que se inxecta ou se bebe no caso de procesos diarreicos. A este último caso corresponde probablemente o exemplo do tratamento con soro por cousa dunha intoxicación.

Talo: "*Organo alongado que teñen algunhas plantas (non árbores), que crece desde a raíz e no que están as follas e flores*".

Pola contra, **Tronco** é a "*Parte máis grosa dunha árbore ou arbusto, que sobresaí do chan desde onde comeza a raíz e da que parten as pólas máis grosas que á súa vez se van dividindo*".

Non mo explico. O talo é un órgano aéreo de tódalas plantas onde están os vasos conductores que transportan o alimento desde a raíz ás follas, a coñecida seiva¹². As veces tamén serve de almacenamento destas substancias nutritivas. No caso das árbores e arbustos está especialmente lignificado e recibe o nome de tronco ou toro, aínda que no caso das palmeiras, por exemplo, o tronco ten unha estrutura totalmente diferente das demais árbores e por iso recibe o nome de estipe. Non atopo ningunha árbore para a que, na súa descrición, empreguen a palabra *talo*, pero abonda con ir ás voces **Árbore** ("*Planta perenne... de talo grosso de madeira, chamado tronco ou toro...*") ou **Arbusto** ("*Planta perenne co talo de madeira...*") para botar por terra esa (im)precisión que nos fan na definición de talo.

Teixo: "*Arbusto ou árbore pequena, da mesma familia có piñeiro...*".

Iso de que é un "arbusto ou árbore pequena" habería que velos: nos Ancares hai uns teixos preciosos que ninguén se atrevería a cha-

¹² Diremos de paso que a palabra *Seiva* aparece na voz **Verde**: "*Dise dos vexetais que aínda teñan seiva*" pero non como entrada no dicionario.

mar pequenos, pero é unha apreciación subxectiva na que non imos entrar. Tampouco discutiremos se é árbore ou arbusto, diferenza que é máis didáctica que real e que en moitos casos non é posible precisar; de tódolos xeitos digamos que o teixo bota pólas case desde a base, o que o convertería en arbusto, coma o ciprés, e ¿quen chama arbusto a un ciprés?

O que non é discutible é o feito de que o teixo non só non pertence á mesma familia có piñeiro (Taxaceae aquel e Pinales este) senón que nin sequera son da mesma orde: Taxales aquel e Pinales este. Si que pertencen á mesma clase, Pinatae, pero esta é unha categoría taxonómica moi superior á de familia.

Tenia: "*Verme parasito do intestino de persoas ou de animais*".

Practicamente o mesmo se di no seu sinónimo *Solitaria*.

Tenia é un nome xenérico dun tipo de vermes intestinais do Phylum Plathelminths, vermes planos e segmentados que en estado adulto son parasitos intestinais dos vertebrados. Constitúen a clase dos céstodos. Na linguaxe habitual identifícase a denominación de tenia a unha tenia concreta: a *Taenia solium* ou solitaria, que nin é a única tenia que pode parasita-lo noso intestino nin parasita outros animais (no seu estado adulto é específica do home).

É posible que a denominación orixinal corresponda a este significado e despois, por extensión, se aplicase a tódolos vermes semellantes, o mesmo que a aplicación do nome de *leite* ó zume de certos vexetais, pero nin así pode hoxe en día definirse deste xeito a voz *Tenia*.

Testículo: "*Organo dos machos, situado detrás do pene, que ten a función de segregan espermatozoides*".

Primeiro, dicir "*órgano dos machos*" é unha expresión como mínimo desafortunada que debería modificarse. Segundo, dicir que están "*situados detrás do pene*" é volver ó concepto antropomórfico da natureza e de tódolos seres vivos en función do home; quizais se asombrarían de pensaren nas colocacións peregrinas dos testículos en moitas especies de invertebrados. Tampouco acertaron na terceira parte da definición: os testículos non *segregan* espermatozoides senón que os producen. Debe entenderse por *segregar* a función de certos órganos chamados glándulas, que conteñen unhas células capaces de producir diferentes líquidos con moi diversas funcións: as glándulas salivares segregar saliva, as glándulas intestinais segregar enzimas, as glándulas sudoríparas segregar suor, etc.

Compárese a definición que agora comentamos coa definición de ovario, o órgano equivalente nas femias.

Vacina: "*Substancia que se introduce no organismo... para facelo inmune contra certas enfermidades causadas por virus ou por parasitos*".

Sei de moitas vacinas contra enfermidades víricas e dalgunhas contra enfermidades bacterianas, pero non dou lembrado ningunha contra enfermidades parasitarias. Parece ser que en medicina humana se emprega un soro inmunizante contra a amebiase (unha enfermidade parasitaria provocada por protozoos intestinais) pero desde logo non é unha vacina.

Iso leva a unha segunda precisión. Tamén os soros inmunizantes cumpren coa definición: son substancias que se introducen no organismo para facelo inmune a certas enfermidades, pero evidentemente non son vacinas. A vacina é un antíxeno que, introducido no organismo, fai que este produza anticorpos contra esa enfermidade; o soro inmunizante é un preparado de anticorpos xa elaborados que se inoculan no organismo xa enfermo ou co risco de estar exposto á enfermidade.

Vampiro: "*Gran morcego de América do sur que se alimenta de insectos, e que chucha o sangue das feridas que lles causa ós animais durmidos*".

Mestúranse aquí dous réximes alimenticios case diríamos que incompatibles e que corresponden a especies diferentes de quirópteros, orde dos mamíferos que inclúe morcegos e vampiros. No tocante á alimentación, case tódolos morcegos son fundamentalmente insectívoros e algún é fruxívoro, e só comen insectos uns e froitas outros. Ademais témo-los vampiros (*Desmodus rotundus*), que se alimentan *exclusivamente* de sangue e que precisamente por esta especialización presentan un aparato dixestivo moi simple, case sen estómago. O que fai é cortar un anaco redondo de pel, o que provoca a hemorraxia dos capilares alí presentes, e o vampiro comeza a lambe-lo sangue que vai deitando a ferida.

Veterinario: "*1. Persoa que cursou a carreira de veterinaria e que se de-*

dica a cura-las enfermidades dos animais. 2. Ciencia de cura-los animais".

Isto é unha verdade a medias, unha visión parcial e incompleta da realidade e da que xa tivemos ocasión de falar noutra ocasión¹³. A Veterinaria dedícase a outras funcións sanitarias, sen desmerece-la que aquí se sinala, que hoxe en día adquiren unha importancia non menos destacable. Ademais de cura-las enfermidades dos animais e de artella-los medios para a súa prevención (aspecto éste que curiosamente si se menciona ó definir *Médico* pero que se omite no *Veterinario*), a Veterinaria cumpre a función de incrementa-la produción dos alimentos de orixe animal (selección de razas, mellora no manexo e alimentación do gando, etc.), inspeccionar estes alimentos e os establecementos nos que se expenden este tipo de alimentos.

Vexetal: "*Ser vivo que se diferencia dos demais en que non pode moverse do sitio, carece de sistema nervioso, posúe unha composición química particular e que se alimenta de compostos simples*".

Paréceme esta unha definición decimonónica que aínda segue os principios diferenciadores nos que se baseaba Linneo hai dous séculos e medio. Tamén o Dicionario da RAE emprega unha definición similar: "*Ser orgánico que crece y vive, pero no muda de lugar por impulso voluntario*", sen ter en conta que tamén hai animais, como o percebe ou o coral, que cumpren exactamente o contido da definición. Hoxe, a clasificación taxonómica ten que ter en conta outros factores ademais dos externamente aparentes e cómpre considerar características fisiolóxicas, microscópicas e mesmo moleculares.

Deste xeito, os vexetais son organismos pluricelulares de alimentación autótrofa, gracias á fotosíntese, nos que as células teñen unha parede de celulosa e se organizan formando tecidos. Os outros organismos que ata agora chamabamos vexetais, ou non están constituídos por células estruturadas en tecidos (as algas) ou, ademais, son incapaces dunha alimentación autótrofa (fungos).

¹³ Pedro Benavente Jareño, "*O Dicionario Xerais lido por un veterinario*", *Grial* nº 99; Xaneiro-Febrero-Marzo 1988, pp. 19-36. Tamén é certo que a mesma recordada definición aparece recollida no *Diccionario de la Real Academia Española* e no *Diccionario Ideológico de la Lengua Española*, de Julio Casares, por citar un par de exemplos namais.

Virus: "Nome dado a diversos xermes causantes de enfermidades".

Pois anda que esta. ¿Que quitará en claro o que consulte este diccionario para sabe-lo que é un virus?

Limitarémonos a copia-la definición dun libro de 1º de BUP¹⁴: "Son seres de organización macromolecular, non celular, que só son capaces de se reproducir dentro dunha célula viva, á que parasitan e destrúen". Que o lector compare e escolla.

Xarrete: "1. Parte da perna, que está detrás do xeonllo. 2. Todo o xeonllo, abarcando tamén as partes que están por riba del e para abaixo. A carne de becerro que máis me gusta é a do xarrete. OBS. Esta palabra só se aplica normalmente ós animais de catro patas, e en especial ás reses".

Perdón pola longa cita pero era necesaria para ter unha visión completa do que no diccionario entenden por *xarrete* e das explicacións que seguen. Tamén cómpre saber que **Xeonllo** é a "Articulación da coxa coa perna".

Dando un breve repaso á anatomía topográfica comparada, digamos que o xeonllo humano é a articulación do fémur coa tibia e o peroné, coa rótula por diante. A coxa (co fémur como base ósea) queda por riba desta articulación e a perna (?) quedaría por baixo (e a súa base ósea sería a tibia e o peroné).

Nos animais, as cousas non son así. Para entendérmonos, digamos que os mamíferos domésticos (as reses de abasto son todas elas do grupo dos ungulados) andan sobre a punta dos dedos: un só dedo os équidos, dous os ruminantes e catro os porcós; por non serviren para nada, a evolución foi prescindindo dos outros dedos. O noso calcañar está a rentes do chan, pero neles está máis arriba (dependendo do tamaño do animal), e é o que usualmente se denomina xeonllo. Pero lembremos que é a articulación da tibia co tarso; por riba dela queda a tibia e por baixo o metatarso (o que sería a empeña do noso pé).

Ben. Queda claro que "detrás do xeonllo", nas reses de abasto, non hai máis có calcañar, o óso calcáneo. Que, evidentemente, a musculatura que a nós nos interesa neste momento queda por riba desta articulación, rodeando a tibia. É o que na cortadoría se vende como carne de xarrete. E que o que no home chamamos xeonllo, nestes animais queda á altura da virilla, dentro do tronco á vista de profano.

¹⁴ Joaquín Mulas Sánchez et al., "Ciencias Naturales 1º de BUP", Santillana S.A., Madrid, 1985. A tradución da cita é miña.

Non vén ó caso concreta-los músculos que constitúen o xarrete. Baste dicir que se trata da musculatura que está arredor da tibia, por riba da articulación tibio-tarsiana, popularmente denominada xeonllo.

Pero engadamos tamén que o xarrete é unha peza de cortadoría dobre. Nas extremidades anteriores hai unha rexión anatómicamente semellante, cunha musculatura similar que tamén se vende co nome de xarrete. Vamos, que hai xarretes anteriores e posteriores. Se volvemos de novo á anatomía comparada, correspondería ó noso antebrazo, pois, como sucedía antes, o que nas reses chamamos xeonllos das patas de diante equivale ó noso pulso.

Confiaremos en que fóramos capaces de explicalo dun xeito intelixible.

Nada máis. Aprendín o meu e disfrutei coa lectura do dicionario. E non podo deixar de dicir que me sinto orgulloso de poder ofrecer esta pequena axuda na tarefa común de mellora-la lingua. Seica non será a última vez que o faga.